

УДК 339.9.01

СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНИХ КЛАСТЕРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Сущенко О.А.

STRATEGIC DEVELOPMENT OF REGIONAL CLUSTERS IN CONDITIONS OF GLOBAL COMPETITION

Sushchenko O.A.

Обґрунтовано необхідність створення та стратегічного розвитку регіональних кластерів з метою забезпечення конкурентоспроможності регіону в умовах глобальної конкуренції. Представлено напрями аналізу кластерних можливостей регіону, що проводиться з метою визначення потенціалу кластеризації регіону в рамках формування кластерної стратегії його розвитку.

Ключові слова: стратегічний розвиток, регіон, кластер, глобальна конкуренція.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку світової економіки та поширення глобалізації свідчать про все більшу активізацію процесів регіоналізації не тільки на мегарівні, а й на макро- та мезорівні. При цьому глобалізація посилює нерівномірність економічного розвитку та конкуренцію між країнами та окремими регіонами. Пошук шляхів забезпечення стійкого рівня конкурентоспроможності економічних суб'єктів на різних рівнях господарювання призвів до виникнення кластерів як ефективного інструменту управління економікою в умовах глобальної конкуренції. Він не тільки сприяє підвищенню конкурентоспроможності, а й є основою інноваційного розвитку економіки. Саме тому на сьогодні кластерна політика стає одним із головних напрямів державної політики щодо підвищення національної та регіональної конкурентоспроможності у провідних економіках світу. Це вимагає необхідність пошуку та формування нових підходів щодо забезпечення конкурентоспроможності національних регіонів в умовах глобальної конкуренції та розвитку кластерів на регіональному рівні.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню проблематики регіонального розвитку та питань управління економікою регіону, зокрема на основі кластерного підходу, останнім часом приділено багато уваги як у зарубіжних, так і у вітчизняних наукових працях теоретичного та прикладного характеру [1,2,3,4,5]. Однак при цьому додаткової уваги потребують питання та проблематика регіонального розвитку та кластеризації регіональної економіки в умовах загострення глобальної конкуренції.

Метою статті є розробка принципових підходів щодо створення та стратегічного розвитку регіональних кластерів в умовах глобальної конкуренції.

Основний зміст дослідження. Залучення України та її регіонів до глобалізаційних процесів виявили деякі суперечливості з точки зору дотримання національних економічних інтересів. Так, включення країни до глобального конкурентного простору надало значного поштовху до розвитку вітчизняної промисловості та сфери послуг. Однак при цьому виявилися її слабкі сторони, невідповідність до умов та вимог вільної конкуренції на світових ринках, що призвело до спаду промислового виробництва.

Незважаючи на це, саме розвиток міжнародної економічної діяльності та зовнішньоекономічних відносин сприятиме перспективному розвитку національної економіки, модернізації її промисловості та підвищенню конкурентоспроможності регіонів і суб'єктів господарювання. Це вимагає реалізації цілеспрямованої та послідовної політики щодо використання переваг інтеграції у світові глобальні економічні процеси, підтримки національного товаровиробника на світових ринках, розвитку імпортозаміщуючих виробництв, підвищенню конкурентоспроможності регіональних утворень.

Очевидно, що світові процеси глобалізації й регіоналізації та загострення конкуренції на світових ринках і надалі впливатимуть на економічну і регіональну політику України. При цьому слід враховувати, що механізм конкуренції між регіонами суттєво відрізняється від конкуренції між країнами.

Так, якщо країни конкурують на основі порівняльних переваг та нижчий поріг конкурентоспроможності у них є фактично відсутнім, то регіони конкурують на основі абсолютних переваг у зв'язку з підвищеною мобільністю більшості успадкованих і створених чинників виробництва [6].

Тому одним із проявів активної регіональної політики держави є формування та розвиток регіональних кластерів, яким належить провідна роль у

забезпеченні конкурентостійкості регіону. Причини виникнення кластерів безпосередньо пов'язані з наявністю та розвитком національних і регіональних конкурентних переваг та є проявом їхнього систематичного характеру. До того ж глобалізація економіки сприяє появі принципово нових економічних зв'язків, що характеризуються новими формами взаємодії між урядом, приватним сектором та різноманітними інституціями. Саме кластерам належить важлива роль у формуванні та розвитку такої ефективної взаємодії.

Так, поширення коопераційних зв'язків між підприємствами конкурентоспроможних галузей є важливим фактором зростання конкурентоспроможності галузі-суміжника. Надалі, при формуванні кластеру, підприємства, що входять до нього, взаємно підтримують одне одного шляхом припливу нових технологій, впровадження сучасних стратегій, стимулювання інноваційної діяльності, обміну інформацією. В результаті, взаємозв'язки усередині кластера сприяють формуванню нових конкурентних переваг, розробці нових методів конкурентної боротьби та виникненню нових можливостей в умовах глобальної конкуренції.

Кластером прийнято називати групу виробничих підприємств і невиробничих організацій, для яких об'єднання є важливим засобом посилення індивідуальної конкурентоспроможності [7].

Але надане тлумачення потребує уточнення з урахуванням регіонального чиннику. З урахування цього кластери слід визначити як сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов'язаних підприємств, галузей, галузевих комплексів та пов'язаних з їх діяльністю установ інфраструктури та некомерційних організацій, які одночасно конкурують та доповнюють одне одного.

Слід зазначити, що кластер може мати потенціал, що перевищує просту суму потенціалів окремих складових, тобто виникає ефект синергії. Він утворюється як результат співробітництва та ефективного використання можливостей партнерів у довготривалому періоді, поєднання кооперації та конкуренції. При цьому суб'єкти кластеру отримують додаткові переваги, маючи нагоду ділитися позитивним досвідом і знижувати витрати, спільно використовуючи одні й ті ж послуги і постачальників. На відміну від ділових мереж кластери охоплюють значно ширше коло учасників: виробники, постачальники, інжинірингові та консалтингові фірми, науково-дослідні інститути, освітні установи, кредитні установи, банки, інфраструктура, бізнес-асоціації, дистрибуторські мережі, адміністрація регіонів, суспільні організації.

Світовий досвід надає приклади підвищення конкурентоспроможності територій та виробничих комплексів шляхом реалізації кластерно-орієнтованої регіональної політики. Так, відомі кластери у сфері малого та середнього бізнесу (виробництво меблів, взуття, продуктів харчування), у інноваційній сфері (біотехнології, телекомунікації), у крупному промисловому виробництві (автомобілебудування) та ін. У якості характерних прикладів можна назвати такі кластери, як автомобільний у Ні-

меччині Рейні-Вестфалія (Німеччина), хімічний у Сінгапурі, біотехнологічний у Швеції, продуктовий в Арізоні (США), телекомунікаційний в Італії, аерокосмічний в Іспанії та ін.

На даний момент кластеризація найбільш характерна для економіки США, Китаю, Мексики та країн Євросоюзу. Найбільш відомий кластер у східній Європі – угорський автокластер «Західна Паннонія» - сформувався тільки в 2000 році і вже зараз формує близько 9% ВВП Угорщини [8].

Як правило, впровадження кластерного підходу починається у відсталих регіонах, де майже немає крупного бізнесу і відсутні власні інвестиційні ресурси. Так, завдяки цій технології бідні міста південної Індії перетворилися на центри офшорного програмування світового значення. Також прикладом успішного розвитку регіону на основі кластеру є австрійська Штирія. Однією з головних складових успіху кластеру AC Styria (Австрія) було залучення банківських кредитів і коштів з регіональних структурних фондів для реалізації проектів в сфері навчання, розвитку інфраструктури та інформатизації. На сьогодні AC Styria виробляє до 150 тисяч автомобілів за рік, при цьому з 1995 року рівень зайнятості в Штирії щорічно зростає на 1,5-2%. Забезпечивши максимальне використання ресурсів регіону, кластер вийшов за його географічні межі і має кооперативні зв'язки більше ніж з 200 компаніями по всьому світі [8].

Сьогодні, в умовах практичної відсутності державної підтримки промислових підприємств і окремих галузей, значного податкового навантаження, лібералізації міжнародної торгівлі та зростання транспортних тарифів, вітчизняні підприємства змушені шукати нові шляхи підвищення власної конкурентоспроможності. Все це дає поштовх формуванню і розвитку кластерів, і в Україні вже є приклади такої діяльності. Так, ще у 1998 році в Хмельницькій області почав реалізовуватися перший вітчизняний кластер. Засновником проекту став американський бізнесмен Вольфганг Прайс, який знаходився в Україні в якості волонтера «Корпусу миру». Він зумів зібрати навколо свого проекту не тільки місцевих економістів та бізнесменів, але й залучив до нього технічну і консультативну допомогу Всесвітнього банку. Навіть Агентство міжнародного розвитку США надало фінансовий грант для запуску проекту. Як і у більшості європейських аналогів, координатором першого українського кластеру стала не місцева влада, а недержавна організація – асоціація «Поділля Перший». На 2005 р. асоціація сприяла створенню п'яти кластерів: будівничого, швейного і туристичного – в Хмельницькому. Наприклад, будівничий кластер «Поділля» в Хмельницькому став одним з найкрупніших в Україні за обсягом продукції, оскільки об'єднав майже 30 будівних підприємств і допоміг створити приблизно 5 тисяч нових робочих місць [8]. Підприємства кластеру використовують новітні технології і інновації в будівництві, забезпечуючи таким чином високу якість робіт при виконанні замовлень. Це дозволило кластеру вже зараз вийти на міжнародний ринок і реалізовувати спільні міжнародні проекти.

Як свідчить світовий досвід, кластери стимулюють значне зростання продуктивності і впровадження інновацій. В цілому, кластери спрямовані на досягнення таких цілей, як:

підвищення конкурентоспроможності учасників кластеру за рахунок впровадження нових технологій;

зниження витрат та підвищення ефективності відповідних наукоємних послуг за рахунок ефекту синергії та уніфікації підходів до управління, розподілу, інформаційного забезпечення та ін.;

забезпечення зайнятості в умовах реформування великих підприємств та аутсорсінгу;

відстоювання інтересів учасників кластеру на різних рівнях державної влади.

Отже, організація кластеру із залученням іноземного економічного і технічного досвіду, інвестицій, міжнародних зв'язків може стати одним з найбільш ефективних шляхів інноваційного розвитку регіону та підвищення його конкурентостійкості в умовах глобальної конкуренції. Ядром кластеру можуть бути такі структури як технопарк, технополіс, бізнес-інкубатор або knowledge-інкубатор. Міжнародним досвідом доведено, що економічний розвиток за прикладом таких структур перетворює периферійні області з відносно відсталою економікою в високорозвинені регіони, які забезпечені високими технологіями в різних сферах промисловості. При цьому дуже ефективно вирішуються регіональні проблеми соціального розвитку. Таким чином, створення територіальних центрів економічного зростання повинно стати одним з найбільш ефективних напрямків регіонального розвитку України.

Саме кластери надають можливості та створюють необхідну базу забезпечення конкурентного успіху відповідних галузей та регіональних утворень в умовах глобальної конкуренції. Тому одним з основних напрямів підвищення конкурентоспроможності та конкурентостійкості регіону є визначення потенціалу його кластеризації та формування кластерної стратегії розвитку регіону. Це передбачає необхідність проведення аналізу кластерних можливостей регіону, тобто визначення потенційно можливих конкурентоспроможних кластерів на певній території, та ефективне управління ними. Проведення такого аналізу та визначення потенціалу кластеризації регіону спирається на методичні підходи А.В. Єрмішиної [9] й здійснюється за такими напрямками, як:

аналіз умов розвитку регіональної економіки, поточного економічного становища регіону та структури його промисловості;

інституціональна організація регіональної економіки;

аналіз конкурентостійкості регіону та умов її забезпечення;

внутрішня мотивація створення та підтримки кластерів;

порівняльна конкурентоспроможність підприємств та галузей-учасників кластеру;

стратегічний потенціал та конкурентні переваги кластеру.

Перший етап передбачає проведення аналізу регіону та його економічного становища за такими параметрами, як географічне положення, транспортна освоєність регіону, забезпеченість ресурсами, науково-технічний потенціал, освітня сфера, науково-інформаційне середовище, збалансованість бюджетно-фінансової системи, сучасна ринкова та виробнича інфраструктура, висококваліфікований кадровий потенціал, екологічна обстановка, рівень розвитку міжнародної економічної діяльності, зовнішньоекономічний потенціал, ціни і тарифи, стан виробничого потенціалу, галузева структура, перспективи розвитку регіонального господарського комплексу та його зовнішньоекономічної складової. При цьому слід враховувати дію чинників, що знижують конкурентні переваги регіону по кожній з перерахованих позицій.

Аналіз інституціональної організації регіональної економіки проводиться за такими ознаками, як структурованість, стійкість та прозорість щодо звітності. Як правило, наявність організації на регіональному рівні визначає ефективність організації й майбутніх кластерів.

Наступний етап аналізу конкурентостійкості регіону та умов її забезпечення спрямовано на визначення рівня конкурентоспроможності регіону й суб'єктів його господарювання та можливостей підвищення цього рівня. Перш за все визначається наявність та достатність ресурсної бази забезпечення стійкого функціонування підприємств регіону у відповідних галузях та формування їх конкурентних переваг, що визначатиме умови їх конкурентостійкості. Для цього проводиться оцінка комплексу чинників, зокрема чинники виробництва, попит на внутрішньому та зовнішньому ринках, наявність конкурентоспроможних галузей-постачальників або супутніх галузей у регіоні, зовнішньоекономічний потенціал підприємств та потенціал міжнародної економічної діяльності регіону, інвестиційний клімат, показники наукоємності та результуючі показники науковіддачі та ін.

Результати такого аналізу дозволять визначити ринкові позиції галузей регіону та оцінити потенціал його кластеризації на основі виділення деякої кількості галузей, які характеризуються:

галузь із високим рівнем потенціалу формування кластеру, однією з ознак якого є мінімально необхідний рівень управлінських впливів та державного фінансування;

галузь із середнім рівнем потенціалу формування кластеру, ознакою чого є необхідність цілеспрямованих довгострокових управлінських впливів та потреба у фінансуванні як з боку учасників кластерів, так і залучення зовнішніх джерел;

галузь із низьким рівнем потенціалу формування кластеру, створення якого потребує значних витрат з боку його учасників, інвесторів та держави, що не співвідноситься із очікуваним ефектом.

Важливим етапом є оцінка внутрішньої мотивації учасників створення та підтримки кластерів за такими напрямками, як виробництво однорідної продукції, однорідність основних споживачів, забезпе-

чення мобільності факторів виробництва усередині кластеру та ін.

Значущим чинником стійкості кластеру та результативності його функціонування є рівень конкурентоспроможності підприємств та галузей-учасників кластеру. У підсумку цей рівень визначає конкурентостійкість як самого кластеру, так і регіону в цілому. Зазвичай, можливі такі варіанти [10]:

приблизно однакова конкурентна сила учасників;

конкурентна сила центральних учасників значно перевищує конкурентну силу інших;

конкурентна сила периферійних учасників набагато перевершує конкурентну силу центральних;

кластер, що складається з конкурентно слабких учасників.

Заключним етапом аналізу є оцінка стратегічного потенціалу та конкурентних переваг кластеру за такими основними ознаками:

темп зросту продукції галузей, де зайнято центральні підприємства кластеру у відповідності до темпів зростання економіки в цілому;

темп зросту продукції кластеру у порівнянні з темпами зростання галузі в цілому;

частка продукції галузевого кластеру у валовому регіональному продукті.

Таким чином, результати аналізу за вказаними напрямками дозволяють визначити декілька типів кластерів та рівень їхньої стратегічної придатності для регіону, у відповідності до чого розробляються відповідні управлінські впливи та формується кластерна стратегія розвитку регіону. Ефективність та успіх функціонування сформованих кластерів визначатиметься тим, наскільки створений господарський механізм здатен стимулювати інноваційну діяльність, розвиток інтелектуального потенціалу, набуття стійких стратегічних переваг та підвищення конкурентоспроможності своїх учасників та регіону в цілому.

Л і т е р а т у р а

1. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран. – М., 1993. – 324 с.
2. Білорус О. Г, Луг'яненко Д. Г. та ін. Глобалізація та безпека розвитку: Монографія. — К.: КНЕУ, 2001.
3. Пилипенко И.В. Конкурентоспособность стран и регионов в мировом хозяйстве: теория и опыт малых стран. — Смоленск: Ойкумена, 2005. — 438 с.
4. Антоюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації. — К.: КНЕУ, 2004. — 276 С. — С. 207.
5. Меркушов В.В. Интегральная оценка конкурентоспособности регионов. <http://www.sopssecretary.narod.ru>
6. Camagni R. On the concept of territorial competitiveness: sound or misleading? // Urban Studies, Vol. 39, №13, 2002. – pp. 2395-2411.
7. Войнаренко М.К. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні // Економіст. - 2000. - №1. – С. 29-33.
8. Волошин О. Кластеры идут // Комп&нон. – 2005. – № 16 (428). – С. 60-63.
9. Ермишина А.В. Конкурентоспособность региона. <http://www.citystrategy.leontief.ru>

10. Сущенко О.А. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств регіону в умовах глобалізації: управління та розвиток: монографія. - Луганськ: "Ноулідж", 2013. – 316 с.
11. Портер М.Э. Конкуренция: Пер. с англ.: Уч. пос. – М.: Издательский дом "Вильямс", 2005. – 495 с.

References

1. Porter M. Mezhdunarodnaia konkurentsya. Konkurentnyie preymushchestva stran. – M., 1993. – 324 s.
2. Bilorus O. H, Luh'ianenko D. H. ta in. Hlobalizatsiia ta bezpeka rozvytku: Monohrafiia. — K.: KNEU, 2001.
3. Pylypenko Y.V. Konkurentosposobnost stran y rehyonov v myrovom khoziaistve: teoriya y opyt malykh stran. — Smolensk: Oikumena, 2005. — 438 s.
4. Antoiuk L.L. Mizhnarodna konkurentospromozh-nist krain: teoriia ta mekhanizm realizatsii. — K.: KNEU, 2004. — 276 S. — S. 207.
5. Merkushev V.V. Yntehralnaia otsenka konkurentosposobnosti rehyonov. <http://www.sopssecretary.narod.ru>
6. Camagni R. On the concept of territorial competitiveness: sound or misleading? // Urban Studies, Vol. 39, №13, 2002. – pp. 2395-2411.
7. Voinarenko M.K. Kontsepsiia klasteriv – shliakh do vidrodzhennia vyrobnytstva na rehionalnomu rivni // Ekonomist. - 2000. - №1. – S. 29-33.
8. Voloshyn O. Klasteri ydut // Komp&non. – 2005. – № 16 (428). – S. 60-63.
9. Ermyshyna A.V. Konkurentosposobnost rehyona. <http://www.citystrategy.leontief.ru>
10. Sushchenko O.A. Zovnishnoekonomichna diialnist pidpriemstv rehionu v umovakh hlobalizatsii: upravlinnia ta rozvytok: monohrafiia. - Luhansk: "Noulidzh", 2013. – 316 s.
11. Porter M.Э. Konkurentsya: Per. s anhl.: Uch. pos. – M.: Yzdatelskyi dom "Vyliams", 2005. – 495 s.

Сущенко О.А. Стратегический развитие региональных кластеров в условиях глобальной конкуренции

Обоснована необходимость создания и стратегического развития региональных кластеров с целью обеспечения конкурентоустойчивости региона в условиях глобальной конкуренции. Представлены направления анализа кластерных возможностей региона, который проводится с целью определения потенциала кластеризации региона в рамках формирования кластерной стратегии его развития.

Ключевые слова: стратегическое развитие, регион, кластер, глобальная конкуренция.

Sushchenko O.A. Strategic development of regional clusters in conditions of global competition

The necessity of creation and strategic development of regional clusters in order to ensure competitiveness of the region in conditions of global competition is substantiated. The directions of analysis of region's cluster opportunities aimed at determining the potential of clusterization of the region within the framework of forming cluster strategy for its development are presented.

Keywords: strategic development, region, clusters, global competition.

Сущенко О.А. – д.е.н., професор, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця (м. Харків)

Рецензент: д. е.н., доц. **Овчаренко Є. І.**

Стаття подана 19.12.2017.